

SĄŻININGUMO PRINCIPAS PRIEVOLINIUOSE TEISINIUOSE SANTYKIUOSE

Saulius Arlauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370) 6101 7870
Elektroninis paštas saularl@mruni.eu

Remigijus Jokubauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370) 6862 5179

Elektroninis paštas rem.jokubauskas@gmail.com

Pateikta 2013 m. lapkričio 15 d., parengta spausdinti 2014 m. gruodžio 20 d.

doi:10.13165/JUR-13-20-4-05

Įvadas

Sąžiningumo principo reikšmę, reguliuojant sutartinius prievolinius santykius, rodo jo imperatyvus pobūdis įvairių valstybių svarbiausiuose privatinės teisės šaltiniuose. Universalus sąžiningumo principo taikymas ir jo turinio kaita teismų praktikoje nulemia, jog sąžiningumo, kaip prievolių teisės principo, teorinis pažinimas bei praktinio taikymo vertinimas visada išlieka aktualus.

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – LR CK) sąžiningumo principas yra laikomas ypatingos svarbos principu (LR CK 1.5, 6.38, 6.200 straipsniai). Atskiruose straipsniuose jis yra paminėtas daugiau kaip 170 kartų. Germaniškosios teisės tradicijos šalyse jo taikymo būtinumas taip pat nekvestionuojamas.

Aiškinant sąžiningumo principo kilmę, kitose šalyse paprastai nurodomi du šaltiniai: pirmasis siejamas su dar romėnų teisėje vartota *bona fides* (lot. gero tikėjimo) sąvoka, kuri galima būtų vadinti subjektyviuoju sąžiningumu; antrasis nurodomas vokiškoje teisės tradicijoje įtvirtinta *Treu und Glauben* samprata, kuri iš esmės reiškia prievolinio teisinio santykio šalių pasitikėjimą ir vadintina objektyviuoju sąžiningumu¹. Lietuvos teisės doktrinoje (ir teismų praktikoje) sąžiningumas taip pat diferencijuojamas į dvi rūšis: subjektyvųjį ir objektyvųjį. Kaip pažymima LR CK I knygos komentare: „Sąžiningumas (*bona fides*) – tai vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal du kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį.“² Sąžiningumo, kaip teisės principo, skirstymas į objektyvųjį ir subjektyvųjį rodo, kad šio principo teorinis aiškinimas turi atskleisti abiejų rūšių prigimtį bei nustatyti jų santykį.

Kaip teigia Olandijos privatinės teisės doktrinos žinovas Martijnas W. Hesselinkas: „Sąžiningumo principas reiškia dorumą (*honesty*), atvirumą, tiesumą, lojalumą <...> sąžiningumo standartas traktuojamas įvairiai. Jis yra norma, labai svarbus principas, taisyklė, pareiga, elgesio standartas ar taisyklė, nerašytinės teisės šaltinis, bendra kauzulė.“³ Taigi sąžiningumo principo turinys išreiškia tiek moralines, tiek teises normas, o kartu tokias elgesio taisykles, kurios yra nerašytinės, bet teisinio santykio dalyviams privalomos. Akivaizdu, kad tokiu atveju sąžiningumo, kaip teisės principo, turinio plėtotės gairių teorinis pagrindimas ir šio principo teisinės doktrinos tobulinimas yra ypatingai aktualūs uždaviniai, keliami tiek teorijai, tiek ir praktikai.

Nors sąžiningumo principas Lietuvos civilinėje teisėje vaidina fundamentalų vaidmenį, tačiau jo teoriniam pagrindimui yra skiriama gana nedaug dėmesio. Be prof. habil. dr. Valentino Mikelėno sąžiningumo principo turinio aptarimo LR CK komentaruose (LR CK Pirmos knygos komentaras ir LR CK Antros knygos komentaras), taip pat paminėtina dr. Rolando Balčikonio disertacija „Sutarties vykdymo teisinės problemos: esminis sutarties pažeidimas“, kurios II skyriuje aptariamas ir sąžiningumo principas („Sąžiningo prievolės įvykdymo principas“)⁴ bei to paties autoriaus mokslinis straipsnis „Sąžiningumo principas sutarčių teisėje“⁵.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT) jurisprudencijoje sąžiningumo principas taip pat išsamiau nenagrinėtas. KT tik konstatuoja, kad sąžiningumo principas kyla iš Konstitucijos ir jo taikymas yra neišvengiamas visuose teisminiuose procesuose: „Teismas, priimdamas sprendimą byloje, visuomet turi vadovautis įstatymais <...>, inter alia, iš Konstitucijos kylančiais teisingumo, protingumo, proporcin-

1 Weller, M. *Die Vertragstreue*. Mohr Siebeck Tübingen, 2009, p. 304–305.

2 Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 77.

3 Arlauskas, S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė 2011, p. 199.

4 Balčikonis, R. *Sutarčių vykdymo teisinės problemos: esminis sutarties pažeidimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilniu, 2004.

5 Balčikonis, R. Sąžiningumo principas sutarčių teisėje. *Jurisprudencija*. 2003, 41 (33): 164–183.

gumo, sąžiningumo principais.⁶ Nors KT savo nutarime ir nustato, kad sąžiningumas, kaip teisės principas, visų pirma kyla iš Konstitucijos, tačiau jo turinio nuodugniau neatskleidžia. Kita vertus, tai, kad KT konstatuota, jog teismų pareiga kiekvieno teismo ginčo metu vadovautis sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principais, gali reikšti, kad KT sąmoningai paliko tam tikrą teisės aiškinimo omissiją, kurią turėtų užpildyti teismai, kiekvienos konkrečios teisės nagrinėjimo atveju. LR CK veikia jau 12 metų. Per tą laiką, taikant sąžiningumo principą teismų praktikoje, sukauptas nemažas patyrimas. Akivaizdu, kad egzistuoja poreikis įvertinti šį patyrimą iš teorinių pozicijų. Tokį pagrindinį tikslą ir kelia šio straipsnio autoriai.

Šiame straipsnyje, siekiant nuosekliai išsiaiškinti tiek juridinę, tiek lingvistinę sąžiningumo kilmę, analizuojama privatinėje teisėje vartojamų žodžių sąžinė ir sąžiningumas reikšmė lietuvių ir kitose užsienio kalbose. Toliau teikiamas dėmesys prievolių instituto reglamentavimui Vakarų valstybių (daugiausia germanų teisės tradicijos) civilinių kodeksų normoms, nustatančioms prievolinius teisinius santykius. Išanalizavus sąžiningumo principo turinį užsienio valstybių civilinėje teisėje, nustatinėjamas šios principo turinys Lietuvos civilinėje teisėje ir teismų praktikoje.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, koks yra Vakarų šalyse taikomo sąžiningumo principo tiek objektyviaja, tiek ir subjektyviaja prasmėmis turinys; nustatyti, kaip sąžiningumo principą interpretuoja užsienio šalių ir Lietuvos teismų praktika; palyginti sąžiningumo kaip teisės principo sampratą Lietuvoje ir kitose šalyse ir padaryti atitinkamas išvadas dėl sąžiningumo principo doktrinos prievolių teisėje tobulinimo poreikio bei galimybių.

Tyrimo metodai – lyginamasis, lingvistinis, sisteminis.

I. Termino sąžinė etimologija ir šio termino reikšmės lietuviškoje ir nelietuviškoje teisinėje vartosenoje

Neturėtų kilti abejonių, kad sąžiningumo principas išreiškia moralinę asmenybės elgesio determinaciją. Lietuvių kalbos žodyne *sąžinė* reiškia: *dorovinio atsakingumo už savo poelgius jautimas, jų vertės įsisąmoninimas*⁷. Sąžiningu laikomas žmogus, viską darantis pagal sąžinę⁸. Lietuviškoje terminijoje sąžiningumas reiškia, viena vertus, elgesį pagal dorovines taisykles (dorovinį atsakingumą) ir, kita vertus, savo paties poelgių subjektyvų vertinimą. Tai rodo, kad sąžinės terminas gali būti suprantamas ir objektyviai (dorovė) ir subjektyviai (asmens savęs vertinimas). Terminas dorovė Dabartinės lietuvių kalbos žodyne apibrėžiamas kaip „gyvenimo visuomenėje bei elgesio principai ir normos“⁹. Taigi sąžiningumo principas reglamentuojant prievolinius santykius turėtų

6 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 177 „Dėl skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimo licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ (2004 m. rugpjūčio 31 d. redakcija) patvirtintų skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimo licencijavimo taisyklių (2004 m. rugpjūčio 31 d. redakcija) 34 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 32-1114.

7 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. redaktorius Keinys, S. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 681.

8 *Ibid.*, p. 682.

9 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. redaktorius Keinys, S. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 128.

reikšti, kad teisinio santykio dalyviui būtina elgtis ne taip, kaip jam asmeniškai atrodo gerai, bet taip, kaip ir kitiems atrodo gerai, t. y. dorovingai. Pažymėtina, kad teisiniuose tekstuose *sąžiningumo* sąvoka kaip tik ir vartojama dorovingumo prasme. Lietuvos privatinėje teisėje įtvirtintas žodis *sąžiningumas* (LR CK 1.5 straipsnis) bendrinėje lietuvių kalboje reiškia „tikėti, kad neapvils, pasikliauti“.

Terminų *sąžinė* arba *sąžiningumas* prasmė ir jo tapatumo ar netapatumo su *dorovės* terminu paaiškinimo svarba išryškėja, kai bandoma išsiaiškinti termino *sąžinė* prasmes kitomis kalbomis, pavyzdžiui, vokiečių ar anglų kalba, taip pat kai aiškinamasi, kaip *sąžiningumas* suprantamas tų šalių kasdienėje vartosenoje ir teisiniuose tekstuose. Vokiečių kalboje *sąžinė* išreiškiamą terminu *das Gewissen*. Vokiečių kalbos terminų žodyne ši sąvoka aiškinama kaip „savo veikslių suvokimas pagal gėrį ir blogį“ (vok. „*Bewusstsein von Gut und Böse des eigenen Tuns*“) arba „įsipareigojimo kokios nors instancijos atžvilgiu suvokimas“ (vok. „*Bewusstsein der Verpflichtung einer bestimmten Instanz gegenüber*“) ¹⁰. Anglų kalboje *sąžinė* išreiškiamą terminu *conscience*, kuris aiškinamas kaip „minčių dalis, nusakanti, kurie veiksmai yra teisingi, kurie klaidingi“ (angl. „*the part of your mind that tells you whether your actions are right or wrong*“) ¹¹.

Termino *sąžinė* vartojimas vokiečių ar anglų kalba rodo, kad ši sąvoka daugiau nusako asmeninį, individualų kiekvieno žmogaus tam tikrų faktų suvokimą, vertinimą gėrio ir blogio skirties požiūriu. Kitaip tariant, *sąžinė* yra vieno žmogaus vidinis, subjektyvus savo asmens ar kieno nors kito elgesio vertinimas, kuris iš esmės gali skirtis nuo kito žmogaus vertinamojo požiūrio į tą patį objektą.

Suprantama, kad teisinių kriterijų, kuriais nusakoma, koks yra *sąžiningumo* principas prievoliniuose santykiuose, sampratoje ir interpretacijose, subjektyvumas yra nepriimtinas. Turi egzistuoti vienoda *sąžiningumo*, kaip teisės principo, samprata, kuri parodytų, kada šio principo turinys nepriklauso nuo individualių subjektyvių interpretacijų. Tai rodo, kad kitose kalbose *sąžiningumas*, kaip teisės principas, gali būti išreiškiamas kitais terminais, kurie eliminuoja galimą vertintojo subjektyvumą. Vokiškoje privatinės teisės terminologijoje *sąžiningumas* reiškiamas bendru *die Treu* (liet. *ištikimumas, ištikimybė, patikimumas*) ¹² ir *das Glauben* (liet. *tikėjimas, pasitikėjimas*) ¹³ terminu ¹⁴. Taikant lingvistinį teisės aiškinimo metodą, Vokietijos civilinio kodekso (toliau – Vokietijos CK) 242 straipsnio normos, reglamentuojančios bendruosius prievolių vykdymo aspektus, sąvokos junginys suprantamas kaip pasitikėjimas / ištikimybė ir tikėjimas. Be to, Vokietijos civilinėje teisėje skiriamas dvejopas *sąžiningumo* principo turinys – *sąžiningumas* suvokiamas objektyviaja ir subjektyviaja prasme ¹⁵. Būtent žodžiai *die Treu* ir *das Glauben* reiškia *sąžiningumo* principą objektyviaja prasme, o subjektyvųjų šios principo

10 Drosdowski, G. *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Dudenverlag München-Leipzig-Wien-Zürich, 1989, p. 607–608.

11 Wehmeir, S., et al. *Oxford Advanced learner's dictionary*. Oxford University Press, 2005.

12 *Vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*. Sudarytojas Križinauskas, J. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 964.

13 *Ibid.*, p. 447.

14 Vokietijos Respublikos civilinis kodeksas (Bürgerliches Gesetzbuch) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <<http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>>.

15 Balčikonis, R., *supra* note 4, p. 41.

elementą rodo kita Vokietijos CK vartojama sąvoka *guter Glaube* (Vokietijos CK 926 straipsnis). Kvebeko civiliniame kodekse (toliau – Kvebeko CK)¹⁶ vartojamas žodžių junginys *good faith* (liet. geras tikėjimas)¹⁷. Terminų žodyne *faith* aiškinamas kaip: 1) pasitikėjimas kito gebėjimu ar žiniomis (angl. *trust in somebody's ability or knowledge*), 2) tvirtas tikėjimas (angl. *strong religious belief*), o bendra sąvoka *good faith* reiškia siekį atlikti ką nors gerai (angl. *the intention to do something right*)¹⁸. Olandijos teisės doktrinoje *bona fides* principas išreiškiamas protingumo (angl. *reasonableness*)¹⁹ ir teisingumo / nešališkumo (angl. *fairness*)²⁰ standartu²¹. Olandijos civilinis kodeksas (toliau – Olandijos CK), kaip ir Vokietijos CK, skiria sąžiningumo principo subjektyviąją ir objektyviąją reikšmes²². Protingumo ir teisingumo standartas yra laikomas grynu objektyviuoju sąžiningumu, jeigu sutartinės prievolės šalis elgėsi neprotingai (angl. *unreasonable*) ir šališkai (neteisingai) (angl. *unfair*), tačiau jei, *jo manymu*, toks veiksmas atitiko sąžiningumo standartą – tai suponuoja sąžiningumo principo pažeidimą²³. Olandijos CK subjektyvųjį sąžiningumą sieja su tam tikros informacijos žinojimu (angl. *knew*) ar turėjimu žinoti (angl. *ought to have known*)²⁴. Pažymėtina, kad subjektyvusis sąžiningumas taikomas tik tam tikriems daiktinės teisės institutams. Prancūzijos civilinėje teisėje sąžiningumas įvardijamas bendru terminu *bonne foi*. Žodis *foi*, kuris reiškia pasitikėjimą, tikėjimą²⁵, apibūdinamas kaip „tikėjimas religija“ (pranc. *Croyance en une religion*) arba „savybė asmens, kuris kalba ar veikia nuoširdžiai“ (pranc. *Qualite d'une personne qui parle ou agit avec sincerite*)²⁶.

Kalbant apie sąžiningumo principo reikšmes užsienio šalių kodeksuose, pažymėtina, jog jis neimplikuoja subjektyvių termino *sąžinė* (vok. *das Gewissen*, angl. *conscience*) konotacijų. Sąžiningumą čia daugiau atitinka lietuviškas dorovingumo terminas. Elgtis sąžiningai, pavyzdžiui, Vokietijos CK, reiškia, „būti patikimu partneriu“ ar „pasitikėti“ partneriais. Kita mintis susijusi su subjektyvaus ir objektyvaus sąžiningumo distinkcija bei jų turiniu. Kaip rodo minėtų šalių teisiniai aktai, vienoje šalyse subjektyvaus ir objektyvaus sąžiningumo skirtis neakcentuojama ir apsiribojama tik subjektyvaus sąžiningumo, t. y. gero tikėjimo (angl. *good faith*), norma (Kvebeko CK, Prancūzijos CK).

16 Kvebeko civilinis kodeksas (*Civil Code of Québec*) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ_1991/CCQ1991_A.html>.

17 *Didysis anglų-lietuvių kalbų žodynas*. Sudarytojai Piesarskas, B.; Svecevičius, B. Vilnius: Alma littera, 2010, p. 327.

18 Wehmeir, S., *supra* note 11, p. 549.

19 *Supra* note 17, p. 743.

20 *Ibid.*, p. 743.

21 Hartkamp, A. S., *et al.* *Contract Law in the Netherlands*. Wolters Kluwer, 2011, p. 49.

22 Olandijos Respublikos civilinis kodeksas (*Civil code of the Netherlands*) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <<http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm>>.

23 Hartkamp, A. S., *et al.*, *supra* note 21, p. 49.

24 *Ibid.*, p. 49.

25 *Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas*. Sudarytojai Juškienė, A., *et al.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, p. 411.

26 Debove-Rey, J. *Le Robert & Cle international Dictionnaire du francais*. CLE International, 1999, p. 431.

Subjektyvų sąžiningumą skiria Olandijos CK ir Vokietijos CK, bet juose subjektyvumas reiškia ne žmogaus individualų gėrio ir blogio supratimą, o jo gerą tikėjimą visuomeniniu požiūriu. Tai rodo, kad subjektyvaus ir objektyvaus sąžiningumo skirtis yra neesminė, nes ir vienu, ir kitu atveju akcentuojama gera, patikima ir pasitikinti valia. Tiek subjektyviuoju, tiek objektyviuoju požiūriais sąžiningumo principas nurodo, jog, vertinant asmens elgesį teisinėje situacijoje, reikia atsižvelgti į tai, kaip konkrečioje situacijoje elgtųsi atsakingas, teisingas asmuo (lot. *bonus pater familias*). Trečias dalykas, pažymimas užsienio šalių teisiniuose tekstuose, tai ypatinga sąžiningumo principo reikšmė, kai jis laikomas subjektyviuoju sąžiningumu ir siejamas su tam tikros informacijos žinojimu ar privalėjimu žinoti (Olandijos CK). Šiuo atveju „būti sąžiningam“ reiškia imperatyvią taisyklę žinoti tam tikrą informaciją, kurią būtina žinoti. Tokia sąžiningumo principo interpretacija aiškiai būtina, nes manoma, jog asmuo tam tikrose situacijose galėtų nepagrįstai teisintis, kad jis veikė ko nors nežinodamas. Lietuvoje tokia sąžiningumo principo teisinė reikšmė, kaip minėta, vadinama subjektyviuoju sąžiningumu.

Atsižvelgiant į sąžiningumo principo žodinę išraišką, vartojama kitose šalyse, pažymėtini trys aspektai. Pirma, nors Lietuvos privatinėje teisėje skiriamas objektyvusis ir subjektyvusis sąžiningumas ir su objektyviuoju sąžiningumu siejama jo teisinė prasmė, tačiau vieno termino *sąžiningumas* vartojimas, neakcentuojant jo prasmės dvilypumo objektyviuoju ir subjektyviuoju požiūriais, jo teisinės reikšmės sąsajų su dorovingumu, neišvengiamai lemia galimybę teisės principą interpretuoti plečiamai subjektyvumo plotmėje, t. y. paties veiksmo autoriaus nuožiūrai palikti teisę spręsti, koks veiksmas blogas ir koks geras, ir taip sąžiningumą sieti tik su asmens „žinojimu ar nežinojimu“, kad jo veiksmas yra geras ar blogas. Antra, manytina, jog lietuviškoje terminijoje žodis sąžinė ir sąžiningumas atitinka kitų valstybių privatinėje teisėje taikomo sąžiningumo principo teisinį turinį objektyviaja dorovingumo prasme. Kaip rodo pateikti užsienio kalbų pavyzdžiai, sąžiningumo sąvokos atitikmeniu laikomas ne subjektyvus asmens elgesio vertinimas (sąžinė), o susiformavusi asmens elgesio vertinimo taisyklė, t. y. sąžiningumas nusako ne paties asmens savo elgesio vertinimą, bet jo atitiktą suformuotiems geriems elgesio papročiams. Remiantis vien sąvokų *sąžinė* ir *sąžiningumas* lingvistinėmis prasmėmis, akivaizdu, jog užsienio valstybėse sąžinė, kaip grynai moralinė kategorija, ir sąžiningumas, kaip teisės principas, reiškiami skirtingais terminais, todėl negali būti tapatinami. Ir pagaliau trečia, sąžiningumas subjektyviaja prasme, kaip žinojimas ar nežinojimas, kad veiksmas geras ar blogas, gali būti traktuojamas kaip subjektyvus prievoliųjų santykių teisinis principas, bet tik tiek, kiek atskiruose teisinio reguliavimo institutuose būtina pabrėžti asmens pareigą žinoti reikalingą informaciją arba kilus ginčui pareigą įrodyti, kad asmuo negalėjo žinoti reikalingos informacijos. Tokiu atveju subjektyvus sąžiningumas redukuojamas į aiškią taisyklę.

II. Sąžiningumo, kaip moralės principo, kilmė filosofiniu požiūriu

Sąžiningumo principas yra moralinis kriterijus, veikiantis teisinėje erdvėje. Ši aplinkybė reikalauja, viena vertus, aiškios definicijos, kas laikytina teisės principu, ir, kita vertus, kaip, kokiomis sąlygomis moralinis kriterijus veikia kaip teisės principas.

Teisės teorijoje teisės principas vadinamas esminiu, pamatiniu teisės sistemos dėsniu. Vienas žymiausių XX a. teisininkų H. L. A. Hartas pažymėjo, jog teisės principai turi šiuos požymius: i) jie yra platūs, abstraktaus pobūdžio standartai, ii) nurodo tam tikrą tikslą, siekį, vertybę, iii) principams nebūdingas sprendžiamasis pobūdis²⁷. Taigi teisės principais įtvirtinami svarbiausi ne tik atskiro žmogaus, bet ir visų žmonių siekiniai. Tai yra universalūs kolektyvinio elgesio standartai, kuriuos įtvirtina teisė. Kita vertus, sąžiningumo principas tam tikrais atvejais sprendžiant ginčą gali turėti itin svarbų sprendžiamąjį pobūdį, todėl, manytina, jo taikymo galimybių nereiktų siaurinti.

Koks gi galėtų būti tokių universalių teisės principų šaltinis? Paprastai manoma, kad teisės universalių principų šaltinis yra moralė. Būtent moralė pasako, kokias vertybes teisė privalo saugoti. Taigi teisės principų paieškos logiškai veda į moralės fenomeno pažinimą. Filosofinėje literatūroje, kalbant apie moralės prigimtį, akcentuojama, kad galimi skirtingi moralės normų šaltiniai. Gunteris Ellscheidas pažymi, kad, kas morališkai leistina ir draustina, galimi trys atsakymai: „visuomenė, pripažintas autoritetas arba protas“²⁸. Pirmuoju atveju kalbant apie moralės normų kilmę nurodoma, kad jos yra „tam tikroje visuomenėje paplitusios ir todėl visuomeniškai veiksmingos sampratos (vok. *Auffassungen*), koks elgesys yra geras ir koks blogas“. Antruoju atveju, koks elgesys yra geras ir koks blogas, pasako religinis tikėjimas ir religinis mokymas. Ir pagaliau trečiuoju atveju kalbama apie „autonominę (kritinę) moralę, kai visuomenėje dominuoja įsitikinimas, kad „apie tai, kas normatyviai teisinga ir klaidinga, turi būti svarstoma be jokių minties draudimų (vok. *Denkverbote*)“ ir visos „heteronomios moralės formos“ gali būti laikomos „santykiniomis“, reliatyviomis²⁹.

Nagrinėjamoje sąžiningumo principo teisinio turinio temoje yra reikšmingos dvi iš trijų paminėtų moralės normų rūšių: autonominės (kritinės) moralės normos ir visuomeninės heteronomios moralės normos. Filosofinėje literatūroje autonominės (kritinės) moralės teorinis pagrindimas siejamas su vokiečių filosofo Imanuelio Kanto vardu. Šis filosofas teigė, kad svarbiausias kriterijus, nustatant, kada asmens elgesys yra teisėtas, t. y. atitinka moralės reikalavimą, yra žmogaus praktinio proto taisyklė – kategorinis imperatyvas: „Elkis taip, kad tavo elgesio maksima galėtų būti visuotiniu įstatymų leidybos principu“ (vok. „*Handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, dass sie ein allgemeines Gesetz werde*“)³⁰. Kategorinis imperatyvas yra bet kokio universalią reikšmę turinčio teiginio forma. Jis nenumato jokių konkrečių sąlygų (ypatingų interesų, ypatingų pasaulio faktų)³¹. Pats veikiantis subjektas – protaujantis žmogus, konkrečiomis savo gyvenimo aplinkybėmis, siekdamas konkrečių tikslų, pritaiko kategorinį imperatyvą kaip moralinį įstatymą. Tai taisyklė, kuri, anot Christoph'o Terno, kaip subjektyvus atsakomybės už veiklą principas priklauso žmogaus praktinio

27 Hart, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 400–401.

28 Kaufmann/Hassemer/Neumann (Hrsg) *Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*. C. F. Muuler Verlag, Heidelberg, eine Marke der Verlagsgruppe, Hamburg, 2011, p. 216.

29 *Ibid.*, p. 217–218.

30 Kantas, I. *Praktinio proto kritika*. Vilnius: Mintis, 1987, p. 45.

31 Wikipedija [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <www.de.wikipedia.org/wiki/Sittengesetz>.

proto „sprendžiamajai galiai“ (vok. *zur Urteilskraft*)³². Jos dėka prieš žmogaus, kaip „moralinio asmens, įgalinto kurti įstatymus, teisumą“ stoja visi žmogaus veiksmai, o žmoguje šio vidinio teisingumo (kuriuo jo mintys arba pasmerkiamos, arba pateisinamos) suvokimas yra sąžinė (vok. *das Gewissen*)³³.

Žmogaus moraliai autonomiška būtis, t. y. jo gyvenimas pagal sąžinę, laikytini žmogaus prigimtimi. Todėl neatsitiktinai žmogaus sąžinės teismas teisės aktuose pripažįstamas neliečiama teise. „Kiekvienas žmogus turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę“ („*Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion*“), deklaruojama Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje³⁴. Taip pat Europos žmogaus teisių chartijoje žmogaus sąžinės laisvė paryškina ypatinga žmogaus teise – teise į sąžiningą protestą. Chartijos 10 straipsnio 2 punktą skelbia „Pripažįstama teisė į sąžiningą protestą, kaip tai numato nacionaliniai įstatymai, reguliuojantys šios teisės įgyvendinimą“ („*The right to conscientious objection is recognized, in accordance with the national laws governing the exercise of this right*“)³⁵.

Kaip rodo žmogaus teisės reglamentuojantys tarptautiniai dokumentai, žmogaus sąžinė, kaip subjektyvi jo paties galia spręsti, koks veiksmas yra geras ar blogas, numato galimybę netgi nepaklusti įstatymui ar įsakymui, jei jis žmogaus sąžinės teismo požiūriu yra neteisingas. Žmogaus teisė nepaklusti įstatymui, jei jis įsitikinęs, kad įstatymas neteisingas, gali būti grindžiama autonominės kritinės moralės samprata, kuri aprašyta I. Kanto filosofijoje. Bet ar toks principas tinka apibūdinti sąžiningumą sutartiniuose prievoliniuose santykiuose? Tokiuose santykiuose sąžiningumo principas akivaizdžiai rodo, kad asmuo negali nepaklusti taisyklėms dėl savo įsitikinimų. Asmuo, priešingai, privalo besąlygiškai paklusti tam tikroms taisyklėms. Būtent ši aplinkybė ir lemia tai, kad vokiečių ar anglų kalbose sąžiningumui, kaip teisės principui, išreikšti vartojamos gero tikėjimo (angl. *Good faith*, vok. *guten Glaube*) ar patikimumo ir pasitikėjimo (vok. *Treue* ir *Glaube*) sąvokos su ryškia objektyvumo žyme. Jos orientuoja ne į autonominę (kritinę) žmogaus moralę, o į heteronominę kolektyvinę visuomeninę moralę. Ši moralė išreiškiama dorovės terminu.

III. Sąžiningumo, kaip teisės principo, dorovinis paprotinis pobūdis

Norint pagrįsti, kodėl sąžiningumas, kaip teisės principas, turi remtis dorovės samprata, tikslinga pasiaiškinti, koks galėtų būti autonominės moralės ir dorovės santykis. Šio santykio pobūdį argumentuotai atskleidė vokiečių filosofas Georgas Hegelis. Kantišką sąžinės laisvę jis vadina „formalia sąžine“, kuri yra tik „subjektyvus žinojimas“, žmogaus „formalus sutarimas su savimi“, kuriam objektyvią „principų ir pareigų sistemą

32 Terno, Ch. *Vernunft und Gewissen* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <<http://www.terno.de/unterricht/ethik/q2/>>.

33 *Ibid.*, p. 32.

34 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

35 *Ibid.*, p. 34.

bei subjektyvaus žinojimo jungtį su ja suteikia tik dorovinis požiūris³⁶. Hegelio nuomone, žmogaus autonominiam protui, jo formaliajai sąžinei pakanka „*paties menkiausio samprotavimo darinio*“, kad „kiekvienam poelgiui būtų surandama pozityvi pusė ir kartu rimta priežastis bei geras ketinimas“ ir sąžinė „kaip formalus subjektyvumas tiesiog yra nuolatinė parengtis virsti *blogiu*“³⁷. Doroviniame požiūryje, kaip teigia Hegelis, yra kitaip, nes ten susilieja „objektyvusis“ ir „subjektyvusis“ momentai, moralinis dvasinumas tampa geru „įpročiu“, sutampa „*pareiga* bei *teisė*“³⁸. Taigi dorovinis požiūris reiškia asmens įsitikinimą ir viešai pripažintą taisyklių vienybę.

Hegelio argumentai rodo, kad sąžiningumo, kaip teisės principo, pagrindimo ir praktinio adekvataus taikymo sąlygų reikia ieškoti dorovėje, kuri nustato kolektyvines visuomenės gerbiamas gero elgesio taisykles. Filosofas nurodo: „Dorovės sąvoka reiškia mąstymo ir veiksmo atitikimą dorovės dėsniui, kuris reiškia: tam tikros visuomenės daugumos akceptuojamas taisykles“ (vok. „*Der Begriff Sittlichkeit bezeichnet die Übereinstimmung des Denken und Handelns mit dem Sittengesetz, das heißt: den von der Mehrheit der Menschen einer Gemeinschaft akzeptierten Regeln*“)³⁹. Savo ruožtu terminas *Sitte* reiškia „apibrėžtai gyvenimo sričiai visuomenėje galiojantis, ten įprastas, laikomas privalomu įprotis, paprotys, kuris vystosi bėgant laikui ir yra perduodamas kitoms kartoms“ (vok. „*Für bestimmte Lebensbereiche einer Gemeinshaft geltende, dort übliche, als verbindlich betrachtete Gewohnheit, Gepflogenheit, die im Laufe der Zeit entwickelt, überliefert wurde*“)⁴⁰. Sąžiningumas kaip teisės moralinio principo taikymas turi remtis objektyviais kriterijais ar kitais žodžiais, taisyklėmis, kurių naudojimas yra empiriškai verifikuojamas. Todėl neatsitiktinai iš Vokietijos ir Olandijos privatinės teisės kylanti objektyvaus sąžiningumo principo samprata matuojama tam tikrais apyvartos papročiais (vok. *Verkehrssitte*). Vokietijos CK 242 straipsnyje sakoma: „Skolininkas yra įpareigotas prievolę atlikti remiantis ištikimybe ir pasitikėjimu, atsižvelgiant į prekybos papročius“ (vok. „*Der Schuldner ist verpflichtet, die Leistung so zu bewirken, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern*“)⁴¹. Sąvoka „*Verkersitte*“ reiškia „judėjimo / apyvartos paprotį“⁴². Aiškindami Vokietijos CK 242 straipsnyje vartojamas sąvokas *Treue ir Glauben*, Vokietijos CK komentaro autoriai nurodo: „Pasitikėjimas (die Treu) rodo pasitikėjimą, atvirumą, atidumą“ („*Treu bezeichnet <...> die Verlässlichkeit, Aufrichtigkeit und Rücksichtigung einschließt*“)⁴³, tuo tarpu tikėjimas (*das Glauben*) reiškia „pasitikėjimą tokiais kitos šalies veiksmais“ („*bedeutet das Vertrauen auf eine derartige Haltung der anderen Partie*“)⁴⁴.

36 Hegelis, G. W. F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: ALK, 2000, p. 216, 218–219.

37 *Ibid.*, p. 222, 232.

38 *Ibid.*, p. 249, 256, 259.

39 <<http://de.wikipedia.org/wiki/Sittlichkeit>> [žiūrėta 2013-09-18].

40 Duden. *Deutsches Universalwörterbuch*. Dudenverlag: Munchen- Leipzig-Wien-Zurich, 1989.

41 Vokietijos Respublikos civilinis kodeksas (Bürgerliches Gesetzbuch), *supra* note 14.

42 *Supra* note 12, p. 1064.

43 Schulze, R., *et al. BGB Handkommentar*. Nomos, 2009, p. 238.

44 *Ibid.*, p. 238.

Apyvartos paprotys yra suvokiamas ne kaip konkrečios prievolės šalies veikimo / neveikimo nustatytas kriterijus, o susiformavę prievolių vykdymo standartai, kylantys iš prievolių prigimties, ekonominių, socialinių santykių. Manytina, kad šis terminas atskleidžia visą Vokietijos CK 242 straipsnio esmę. Jis reiškia, jog nustatant, ar prievolė įvykdyta tinkamai, reikia atsižvelgti į susiformavusią praktiką vykdant panašias prievolės bei aktualių ekonominių, socialinių santykių raidą. Todėl kilus ginčui, ar sutartinė prievolė įvykdyta tinkamai, ginčą nagrinėjanti institucija privalo galimą netinkamą prievolės įvykdymą sieti ne tik su šalių sutarta prievole, jų pačių suformuota praktika, bet ir su išoriniais, ne tik jų formuojamais santykiais (ekonominio bendradarbiavimo papročiais, socialinių santykių tipais), kuriuos vienija geros praktikos kriterijus. Toks „įpareigojimas“ turtinių prievolių santykių dalyviams pasikliauti ne vien jų pačių subjektyviu žinojimu, bet prieš sudarant sandorį aiškintis, kokie yra geros praktikos standartai, yra visiškai suprantamas, nes sutartinėse prievolėse šalys dėl nerūpestingumo ar sąmoningai gali nenumatyti visų svarbių sąlygų arba tiesiog klysti. Be to, gali visada atsirasti *rebus sic stantibus*, kuri vokiškoje literatūroje nusakoma terminu „sandorio panaikinimas“ esant dideliame neteislingumui (vok. *Wegfall der Geschäftsgrundlage*)⁴⁵. Ši norma, kuri, beje, išplaukia iš teisinio sąžiningumo dorovine prasme prievolės, yra bendroji Vokietijos CK prievolių vykdymo norma, ir jos taikymas yra neišvengiamas aiškinant bet kokį prievolinių santykių, kylantį iš sutarties.

Apibendrinant anksčiau nurodytus argumentus, galima teigti, jog sąžiningumo principas iš tiesų yra moralinis kriterijus, kuris veikia teisiniuose santykiuose. Šio moralinio kriterijaus veikimas teisiniuose santykiuose yra išreiškiamas dorovės sąvoka. Dorovinis sąžiningumo principo pobūdis rodo, kad teisinio prievolinio santykio dalyviai privalo paklusti geros praktikos standartams.

IV. Sąžiningumo principas užsienio valstybių ir Lietuvos civiliniuose kodeksuose ir teisės doktrinoje

Nagrinėjant sąžiningumo principo turinį užsienio valstybių prievolių institutuose ir teisės doktrinoje, taikomas lyginamasis teisės aiškinimas, apžvelgiama didžiausią įtaką šio principo vystymuisi padariusios privatinės teisės nuostatos. Manytina, kad Vokietijos CK yra teisės aktas, padaręs itin didelę įtaką kontinentinės privatinės teisės plėtrai, todėl jo nuostatos, reglamentuojančios bendruosius prievolių vykdymo principus, itin svarbios aiškinant kitų valstybių civilinius kodeksus. Kaip teigia garsūs privatinės teisės specialistai Reinhardas Zimmermannas ir Simonas Whittakeris: „Visa privatinė teisė turi būti interpretuojama remiantis pagrindinėmis teisėmis ir bendrosiomis Vokietijos civilio kodekso nuostatomis, kurios yra tinkamiausia priemonė šiame procese“ (angl. „Thus for example, the entire body of private law has to be interpreted in the spirit of the fundamental rights, and the general provisions contained in the BGB are particularly

45 Zimmermann, R.; Whittaker, S. *Good faith in european contract law*. Cambridge University Press, 2000, p. 22.

malleable tools in this process)⁴⁶. Sąžiningumo principas Vokietijos CK eksplicitiškai įtvirtintas keliose kodekso normose, tačiau, be jokios abejonės, didžiausia reikšmė tenka jau mūsų minėtam šio teisės akto 242 straipsniui. Kaip nurodo lyginamosios teisės specialistai Konradas Zweigertas ir Heinas Kötzas: „Šio principo norma iš esmės reiškia, jog kiekvienas turi vykdyti sutartį taip, kaip to, atsižvelgiant į apyvartos teisę, reikalauja sąžiningumo ir teisingumo principas.“⁴⁷ Atkreiptinas dėmesys, jog Vokietijos CK 242 straipsnis, kaip ir 138, 157, 826 straipsniai, yra *vertinamosios normos* (angl. *open norm*)⁴⁸. Vertinamosios normos yra tiek trūkumų, tiek svarių privalumų turinčios elgesio taisyklės, kadangi, skirtingai nei apibrėžtai teisinio santykio dalyvių elgesį reguliuojančių normų, jų tinkamas pritaikymas labai priklauso nuo teismo teisinės sąmonės ir kvalifikacijos. Kaip rodo anksčiau pateiktas teisės principo formalios struktūros apibrėžimas, nustatant teisės principo turinį, svarbu yra išsiaiškinti, kokie principo tikslai, saugomos vertybės. Vokietijos CK 242 straipsnio norma jau jos realaus taikymo pradžioje (XX a. pirma pusė) įgalino sutarčių teisėje tinkamai pritaikyti kintančias visuomenės socialines ir etines pažiūras ir tuo patvirtino savo universalumą. Vokietijos CK komentaro autoriai nurodo: „Taip pat iš plataus pažodinio teksto pasitikėjimas ir tikėjimas sukuria atribojimą teisės naudojimo ir neteisėto teisės naudojimo“ (vok. „Ebenfalls mit weit über den Wortlaut des 242 hinausreichender Bedeutung bildet Treu und Glauben eine Begrenzung für die Ausübung von Rechten und hindert die unzulässige Rechtsausübung“)⁴⁹.

Simono Whittakerio ir Reinhardo Zimmermanno nuomone, sąžiningumo principo esmė taikant Vokietijos CK 242 straipsnį atskleidžiama per šiuos jį sudarančius elementus:

1. Vokietijos CK 242 straipsnis veikia kaip sutartinių teisinių santykių šalims papildomos pareigos (lot. *supplemendi causa*): informacijos (angl. *duty of information*), dokumentacijos (angl. *documentation*), bendradarbiavimo (angl. *co-operation*), apsaugos (angl. *protection*), atskleidimo (angl. *disclosure*). Šios pareigos taikomos ir ikisutartiniams santykiams ir jos gali tęstis ir įvykdžius sutartį (lot. *post contractum finitum*).
2. Vokietijos CK 242 straipsnis numato iš sutarties kylančių teisių ribojimą. Kitaip tariant, sąžiningumo principas apriboja sutarties šalių teises ir draudžia joms piktnaudžiauti teise (vok. *unzulässigen Rechtsausübung, Rechtsmissbrauch*).
3. Šis straipsnis reglamentuoja įsikišimą į sutartinius santykius, siekiant išvengti didelio neteisingumo (angl. *grave injustice*). Ši funkcija išskirtinai siejama su vadinamąja *rebus sic stantibus* išlyga, kuri vokiškoje literatūroje nusakoma terminu „sandorio panaikinimas“ (vok. *Wegfall der Geschäftsgrundlage*)⁵⁰.

Taip pat teisės doktrinoje nurodomos kitos tiesiogiai iš Vokietijos CK 242 straipsnio kylančios pareigos: išaiškinimo, informavimo (vok. *Aufklärungspflichten*), apsaugos

46 *Ibid.*, p. 22.

47 Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 137.

48 Busch, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law*. Ars Aequi Libri, Nijmegen, 2002, p. 49.

49 Schulze, R., et al., *supra* note 43, p. 236.

50 Zimmermann, R.; Whittaker, S., *supra* note 46, p. 22.

(vok. *Schutzpflichten*), vykdymo patikimumo (vok. *Leistungstreuepflichten*)⁵¹. Būtent paskutinė funkcija laikytina, jei ne esmine, tai viena pagrindinių sąžiningumo principo svarbą rodančių nuostatų. Autoriai, vokiškoje teisės doktrinoje išskiriantys *Leistungstreuepflichten*, nurodo tokius šios prievolės vykdymo požymius: 1) vykdymo pasitikėjimo pagrindas yra Vokietijos CK 242 straipsnis; 2) vykdymo pasitikėjimo pareiga tenka abiem prievolės šalims – kreditoriui ir skolininkui; 3) turinio atžvilgiu vykdymo pasitikėjimas įpareigoja abi šalis neatlikti nieko, kas galėtų padaryti žalą sutarties tikslo realizavimui arba kitos šalies interesams dėl prievolės vykdymo (negatyvus poveikis) (vok. *Negative Wirkung*). Be to, įpareigoja kiekvieną šalį būtinai bendradarbiauti (vok. *notwedige Wirkung*), siekiant sutarties tikslo įgyvendinimo (teigiamas poveikis) (vok. *positive Wirkung*)⁵².

Vokietijos CK komentare nurodomas ir 242 straipsnio santykis su kitomis šio kodekso normomis, reglamentuojančiomis sąžiningumo principą. Viena pagrindinių bendrųjų sutarčių aiškinimo normų yra 157 straipsnis: „Sutartys turi būti aiškinamos kaip reikalauja pasitikėjimo principas atsižvelgiant į tai, kaip nurodo apyvartos papročiai“ (vok. „*Verträge sind so auszulegen, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern*“). Nagrinėjant 242 ir 157 straipsnių santykį, konstatuojama: „Iš esmės 157 str. skirtas teisėtam norui (siekiui), 242 str., priešingai, skirtas teisėtam privalomumui“ („*Maßgeblich ist für 157 str. das rechtliche Wollen der Parteien hingegen für 242 str. das rechtliche Sollen*“)⁵³. Tokiu būdu du skirtingi straipsniai pabrėžia subjektyvųjį ir objektyvųjį sąžiningumą, bet kartu yra darni visuma. Vokietijos CK sandorių negaliojimo institute vienas esminių yra 138 straipsnis: sandoris yra niekinis, jei jis prieštarauja geriems papročiams (vok. „*Ein Rechtsgeschäft, das gegen die guten Sitten verstößt, ist nichtig*“). Nustant sąžiningumo principo santykį su 138 straipsniu įtvirtintais gerais papročiais, nurodoma: „138 str. taikymo sritis yra siauresnė nei 242 str. Pažeidus gerus papročius, pažeidžiama ir ištikimybė / pasitikėjimas ir tikėjimas, tuo tarpu pasitikėjimui priešingas elgesys ne visada yra priešingas papročiams“ („*Der Anwendungsbereich des 138 str. ist gegen 242 str. enger. In einem Verstoß gegen die guten Sitten liegt stets zugleich ein Verstoß gegen Treu und Glauben; hingegen muss ein treuwidriges Verhalten nicht immer sittenwidrig sein*“).⁵⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad remiantis susistemintomis Vokietijos CK normomis vėliau sudaromos bylų grupės (vok. *Fallgruppen*), kas leidžia daug paprasčiau identifikuoti sąžiningumo principo turinį ir jį taikyti praktinėse situacijose.

Nurodytos iš sąžiningumo principo aiškinimo kylančios nuostatos laikytinos visiškai pagrįstomis ir suprantamomis, kadangi sąžiningumo principo dėka *tinkamai pakeičiamas* teisinis santykis, o šalims nustatoma papildomos pareigos (lot. *supplemendi causa*), kylančios, visų pirma, iš minėto „apyvartos papročio“. Vokietijos Aukščiausiojo Teismo praktikoje tokia pozicija aiškiai patvirtinama: „Prievoliniuose santykiuose iš pasitikėjimo ir tikėjimo principo kyla papildomos prievolės, kurios įpareigoja laikytis vyk-

51 Weller, M. *Die Vertragstreue*. Mohr Siebeck Tübingen, 2009, p. 304.

52 *Ibid.*, p. 31.

53 Schulze, R., *et al.*, *supra* note 43, p. 237.

54 *Ibid.*, p. 236.

dymo ištikimybės ir susilaikyti nuo visko, kas gali pakenkti ar sugriauti sutarties tikslą ir atlikti būtinus veiksmus įvykdyti sutartinę prievolę “ (vok. „*Mit einem Schuldverhältnis ist die aus dem Rechtsgrundsatz von Treu und Glauben (§ 242 BGB) folgende vertragliche Nebenpflicht verbunden, sich leistungstreu zu verhalten, also alles zu unterlassen, was den Vertragszweck gefährden oder vereiteln könnte, und alles Notwendige zu tun, um die Erfüllung der vertraglich übernommenen Verpflichtung sicherzustellen*“)⁵⁵.

Nagrinėjant kitų užsienio valstybių civiliniuose kodeksuose įtvirtintas sąžiningumo principo sampratas prievolių teisėje, atkreipiamas dėmesys į Kvebeko CK 6 straipsnį, kuriame nustatoma bendroji sąžiningumo pareiga civiliniuose teisiniuose santykiuose: „Kiekvienas asmuo privalo įgyvendinti savo civilines teises sąžiningai“ (angl. „*Every person is bound to exercise his civil rights in good faith*“)⁵⁶. Ši norma įtvirtina bendrąją sąžiningumo pareigą visuose civiliniuose santykiuose. Minėto teisės akto 1375 straipsnyje įtvirtintas sąžiningumo principas viso prievolinio santykio metu: „Šalys turi elgtis sąžiningai tiek prievolės sukūrimo ir vykdomo metu, tiek jai pasibaigus“ (angl. *The parties shall conduct themselves in good faith both at the time the obligation is created and at the time it is performed or extinguished*)⁵⁷. Ši norma patvirtina jau nurodytą Vokietijos teisės doktrinos nuomonę, kad sąžiningumo principo universalumas suponuoja, kad jis galioja tiek ikisutartinių santykių metu, tiek jiems pasibaigus. Manytina, jog Kvebeko CK įtvirtinta objektyvioji sąžiningumo principo samprata, nustatanti būtent sąžiningumo prievolės vykdymo etaloną, ir neskiria subjektyvios sąžiningumo principo dalies.

Olandijos CK 6:2 straipsnyje nurodyta bendroji prievolių santykių pareiga prievolės šalims, pagal kurią „Kreditorius ir skolininkas privalo elgtis vienas su kitu pagal protingumo ir teisingumo *standartą*“ (angl. „*The creditor and debtor must behave themselves towards each other in accordance with the standards of reasonableness and fairness*“)⁵⁸. Pasirinkta normos formuluotė nurodo objektyvųjį sąžiningumą – tam tikrą elgesio taisyklę, etaloną, kurią nulemia susiformavę rinkos papročiai, prievolės prigimtis. Tokį šios normos aiškinimą pagrindžia ir ją detalizuojanti šio teisės akto 6:248 straipsnio 1 dalis, kurioje pateikta sąžiningo prievolių vykdymo principo samprata, pagal kurią susitarimas sukelia ne tik tą teisinį poveikį, dėl kurio šalys susitarė, bet taip pat teisinį poveikį iš susitarimo prigimties, kuris kyla iš teisės, papročio (bendros praktikos) ir sąžiningumo ir teisingumo standartų (angl. „*An agreement not only has the legal effects which parties have agreed upon, but also those which, to the nature of the agreement, arise from law, usage (common practice) or the standards of reasonableness and fairness*“)⁵⁹. Galima teigti, jog Olandijoje sąžiningumo principas įtvirtintas kaip protingumo (angl. *reasonableness*) ir teisingumo (angl. *fairness*) standartas²⁹. Olandijos CK 6:248 straipsnio 1 dalis taip pat laikytina „atvirąja norma“ (angl. *open norm*), kuri reiškia, kad šios normos turinys gali būti atskleidžiamas tik taikant ją konkrečiai fakti-

55 Vokietijos Aukščiausiojo Teismo 1995 m. kovo 30 d. sprendimas Nr. IX ZR 182/94.

56 Kvebeko civilinis kodeksas, *supra* note 16.

57 *Ibid.*

58 Olandijos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 22.

59 *Ibid.*

nei situacijai. Olandijos teisės doktrinoje skiriamos tokios sąžiningumo principo (angl. *good faith*) funkcijos:

1. Interpretavimo – visos sutartys turi būti interpretuojamos vadovaujantis protinumu (angl. *reasonableness*) ir teisingumu (angl. *equity*).
2. Papildymo (angl. *supplementation*) – sutarties šalims nustatomos papildomos teisės ir pareigos, dėl kurių jos nebuvo aiškiai susitarusios.
3. Apribojimo – jeigu sutarties sąlyga, dėl kurios šalys susitarė, prieštarauja protinimumui ir teisingumui, tokia sąlyga negalioja⁶⁰.

Olandijos CK 6:248 straipsnio 1 dalies norma iš dalies primena minėtą Vokietijos CK 242 straipsnį, kuriame nurodyta apyvartos papročio (vok. *Verkersitte*) sąvoka, kuri, kaip minėta, suprantama kaip objektyvųjį sąžiningumą formuojanti taisyklė. Jau nurodyta, jog pagal pateiktą teisės doktrinoje sąžiningumo principo aiškinimą, šis principas tam tikrais atvejais atlieka ir „išikišimo į prievolinius santykius funkciją“. Olandijos CK 6:248 straipsnio 2 dalis nustato, kad „Iš šalių susitarimo kylanti taisyklė nėra taikoma, jeigu pagal susiklosčiusias aplinkybes ji prieštarautų protinimumo ir teisingumo standartams“ (angl. „*A rule, to be observed by parties as a result of their agreement, is not applicable insofar this, given the circumstances, would be unacceptable to standards of reasonableness and fairness*“)⁶¹. Olandijoje, kaip ir Vokietijoje, skiriamas subjektyvusis ir objektyvusis sąžiningumas. Subjektyviajai sąžiningumo išraiškai šiame teisės akte priskiriama 3:11 straipsnyje nurodytos sąžiningumo nuostatos, siejamos su žinojimu ar turėjimu žinoti: „Asmuo neveikė sąžiningai esant tam tikroms teisinėms sąlygoms, jei jis žinojo ar turėjo žinoti faktus ar teises, nuo kurių priklauso sąžiningumas“ (angl. „*A person has not acted in ‘good faith’ as a condition for a certain legal effect if he knew or in the circumstances reasonably ought to have known the facts or rights from which his good faith depends*“)⁶². Atkreiptinas dėmesys, jog ši norma skirta trečiajai Olandijos CK knygai, reglamentuojančiai nuosavybės teisę. Teisės doktrinoje nurodoma, jog Olandijos įstatymų leidėjo pasirinktas terminas *protinumas* ir *teisingumas* / *nešališkumas* (angl. *reasonableness and fairness*) būtent ir skirti objektyviajam sąžiningumui apibūdinti ir jį atskirti nuo subjektyviojo sąžiningumo, išreiškiamo žodžiais *good faith*⁶³.

Kitame, kontinentinėje privatinėje teisėje plačiai žinomo Prancūzijos CK 1134 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad sutartys privalo būti vykdomos vadovaujantis sąžiningumo principu (pranc. *Elles doivent être exécutées de bonne foi*). Šio teisės akto 1135 straipsnyje, bemaž identiška kaip ir Olandijos CK (6:248 straipsnyje), teigiama, kad prievolės įpareigoja atlikti ne tik tai, kas yra aiškiai šalių išreikšta, bet ir viską, kas kyla iš teisingumo, papročio ir prievolės prigimties (pranc. „*Les conventions obligent non seulement à ce qui y est exprimé, mais encore à toutes les suites que l'équité, l'usage ou la loi donnent à l'obligation d'après sa nature*“)⁶⁴. Pateiktos Prancūzijos

60 Busch, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law A commentary*. Ars Aequi Libri, Nijmegen, 2002, p. 49.

61 Olandijos Respublikos civilinis kodeksas, *supra* note 22.

62 *Ibid.*

63 Busch, D., et al., *supra* note 60, p. 51.

64 Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas (*Code civil*) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-24]. <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>>.

CK normos iš esmės nurodo tą pačią sąžiningumo principo sampratą, kaip ir nurodyta Vokietijos teisės doktrinoje.

Remiantis pateiktais užsienio šalių CK pavyzdžiais manytina, kad sąžiningumo principas sutartinėse prievolėse visų pirma suvokiamas kaip tam tikras gero elgesio paprotys, t. y. dorovinis sąžiningumo supratimas, kuris reiškia, kad subjektai tvirtai laikosi nustatytų pareigų, protingumo ir teisingumo reikalavimų.

Kokia gi sąžiningumo principo doktrina yra įtvirtinta Lietuvos teisinėje sistemoje? Sistemaiškai aiškinant LR CK (LR CK 1.9 straipsnis), galima daryti išvadą, jog būtinas kiekvieno prievolinio teisinio santykio pagrindas yra sąžiningumo principas (LR CK 1.5 straipsnis, 6.38 straipsnio 1 dalis, 6.200 straipsnis). Tokia pozicija įtvirtinta ir LR CK VI knygos komentare, kuriame nurodoma: „*Sąžiningumo principas taikomas visoms prievolėms be išimčių.*“⁶⁵ Tai reiškia, jog sąžiningumo principas yra neišvengiamas kiekvieno prievolinio (taip pat ir iki prievolės, ir po jos pasibaigimo) teisinio santykio norminis pagrindas. Atkreiptinas dėmesys, jog vieną iš nurodytų sąžiningumo principo vaidmens bruožų – jo taikymą ikisutartiniams ir posutartiniams teisiniams santykiams (lot. *post contractum finitum*) – numato LR CK 6.196 straipsnis. Tokia sąžiningumo principo galiojimo laike samprata pateikiama ir užsienio teisėje (pavyzdžiui, remiantis to paties Vokietijos CK 242 straipsnio aiškinimu).

Analizuojant LR CK nuostatas, reglamentuojančias sąžiningumo principo ir sąžiningumo papročio taikymą, itin svarbi 1.137 straipsnio 2 dalis. Lyginant Lietuvos civilinėje teisėje įtvirtinto sąžiningumo principo sampratą su anksčiau analizuotų Vokietijos, Olandijos, Prancūzijos, Kvebeko privatinės teisės aktais, susidaro įspūdis, kad sąžiningumo principo turinys suvokiamas kiek kitaip. Kaip buvo nurodyta, Vokietijos CK 242 straipsnis (bei jį pagrindžianti konvencinė moralė (dorovė) sąžiningumą laiko susiformavusiu papročiu. Tai reiškia, jog Vokietijos teisės doktrinoje (kaip ir kituose analizuotuose užsienio valstybių civiliniuose kodeksuose) sąžiningumas nėra atskiriamas nuo papročio, atvirkščiai, sąžiningumo principas suvokiamas kaip visuomeninių santykių (ekonominių, socialinių ir t. t.) raidos nulemtas paprotinis principas. LR CK 1.137 straipsnio 2 dalyje nurodoma: „Igyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti *bendro gyvenimo taisyklės* ir *geros moralės principus* bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų.“ Akivaizdu, kad, lingvistiškai aiškinant šią normą, vėl iškyla papročio reglamentavimo klausimas. Tai, kad ši norma yra dorovinės (konvencionalios moralės) prigimties, t. y. kartu ir paprotinė rodo žodžiai „bendro gyvenimo taisyklės“, „geros moralės principai“. Kaip jau buvo nurodyta, papročiu nusakyti Vokietijos CK vartojamas terminas „*verkehrsitte*“, Olandijos CK sąžiningumo papročio esmę padeda nustatyti terminai „*usage (common practice)*“ ir „*the standards of reasonableness and fairness*“. Kitaip tariant, šių valstybių pozityvioji teisė sąžiningumo principą ir laiko papročiu *ipso facto*. Tuo tarpu LR CK 1.137 straipsnio 2 dalyje sąžiningumo principas atskiriamas nuo jo paties turinį sudarančių elementų – bendro gyvenimo taisyklių (papročių) ir geros moralės principų (konvencinės moralės). Taigi sąžiningumo principo reglamentavimas LR CK I knygoje sukelia šio principo taikymo neaiškumą ir dviprasmiškumą.

65 Mikelėnas, V., *supra* note 2, p. 70.

Lietuvoje laikomasi objektyviojo ir subjektyviojo sąžiningumo vienovės doktrinos. Ji reiškia, kad turtinių prievolių santykių dalyviai turi būti patikimi ir kartu jų atsakomybė priklauso nuo informacijos žinojimo ar nežinojimo. Subjektyviojo ir objektyviojo sąžiningumo principo sampratas detalai paaiškina Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT): „CK 1.5 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises ir atlikdami pareigas, privalo veikti pagal sąžiningumo reikalavimus. Civilinėje teisėje galioja sąžiningumo prezumpcija, kuri reiškia, kad kiekvienas asmuo pripažįstamas sąžiningu, jeigu neįrodyta kitaip. Sąžiningumo principo turinio CK neatskleidžia, tačiau šio principo turinys išaiškintas kasacinio teismo praktikoje. Sąžiningumas – tai vertybinis teisinių santykių subjekto elgesio matas, nustatomas pagal objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus. *Objektyviuoju požiūriu* sąžiningumas suprantamas kaip elgesys, atitinkantis protingumo ir teisingumo principų reikalavimus, t. y. rūpestingas, apdairus ir atidus elgesys. *Subjektyviuoju požiūriu* sąžiningumas nusako asmens vidinę būklę konkrečioje situacijoje, be kita ko, veikiamą subjektą individualizuojančių savybių, pavyzdžiui: jei tai fizinis asmuo – jo amžiaus, išsimokslinimo, praktinių įgūdžių ir pan., jei tai juridinis asmuo – veiklos pobūdžio, jos ypatybių, verslo patirties ir t. t. Siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu šiuos kriterijus. Sąžiningumas konkrečioje situacijoje yra fakto klausimas, tačiau reikalavimai jo turiniui gali skirtis, priklausomai nuo to, kokie sandoriai yra sudaromi ir kokioje situacijoje asmenys veikia.“⁶⁶ Taigi sąžiningumo principo teisinės doktrinos požiūriu: „Siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu kriterijus, t. y. asmuo bus sąžiningas tik jeigu jis ne tik nežinojo, bet ir negalėjo ir neturėjo žinoti tam tikrų aplinkybių (pavyzdžiui, CK 4.96 straipsnio 1 dalis), t. y. privalu aiškintis, ar asmuo tinkamai įvykdė savo pareigą išsiaiškinti tam tikras aplinkybes.“⁶⁷

LAT LR CK 1.5 straipsnį aiškinant kaip sąžiningumo principo teisinės doktrinos išraišką, galima pastebėti, kad, kaip ir Vokietijos CK ar Olandijos CK nuostatose, Lietuvoje skiriamos objektyviojo ir subjektyviojo sąžiningumo sampratos. Tik Lietuvoje, skirtingai nei Vokietijoje, subjektyvusis sąžiningumas reiškiamas ne „geru tikėjimu“, o sąvoka „žinojo ar turėjo žinoti“. Taip pat aiškinant sąžiningumo principo taikymą, tvirtinama, kad kiekvienu atveju būtini du elementai: tiek objektyvus, tiek subjektyvus sąžiningumas (žinojimo ar nežinojimo prasme). Manytume, kad toks aiškinimas ne visai tiksliai atskleidžia sąžiningumo principo esmę prievolių santykiuose. Kaip buvo nurodyta, užsienio pozityviosios teisės prievolių teisėje sąžiningumas iš esmės suprantamas objektyviaja prasme (atitinka dorovės, gerų papročių, protingumo ir teisingumo (nešališkumo) reikalavimus). Asmenys tiesiog įpareigojami laikytis tam tikrų taisyklių ir savo pažeidimus negali teisinti nežinojimu. Tuo tarpu lietuviškoje teisės doktrinoje sąžiningumą suvokiant kaip objektyvaus ir subjektyvaus jo elementų sintezę, teismams kyla pareiga kiekvienu konkrečiu atveju aiškintis „ar šalis žinojo ar galėjo žinoti“, kad daromas veiksmas neteisėtas. Tai atveria kelią, Hegelio žodžiais tariant, formaliai sąžiningumo interpretacijai, kai šalis ignoruoja geros praktikos reikalavimus ir, prisidengdamos nežinojimu, gali nevykdyti sau nenaudingų pareigų.

66 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2011.

67 Mikelėnas, V., *supra* note 2, p. 77.

V. Sąžiningumo principas Lietuvos teismų praktikoje

Apžvelgus teorinę sąžiningumo principo sampratą, svarbu panagrinėti, kaip teismų praktikoje šis principas realiai taikomas sprendžiant ginčus, kilusius iš prievoliųjų sutartinių santykių.

Itin dažnai sąžiningumo principas LAT praktikoje minimas taikant vieną kreditoriaus gynybos priemonių – *actio Pauliana* institutą. Pagal LR CK 6.66 straipsnį kreditoriui ginčijant jo skolininko sudarytą atlygintinį sandorį, svarbu nustatyti skolininko kontrahento sąžiningumą. Aiškinant šį principą kasaciniame teisme konstatuojama: „Asmens sąžiningumas teisėje vertinamas pagal asmens informatyvumą apie tam tikrus faktus. „Žinojimas“ suprantamas kaip asmens turėjimas tam tikrų duomenų, o „turėjimas žinoti“ aiškinamas kaip asmens pareiga veikti aktyviai, nustatyta pareiga pasidomėti, todėl nepagrįstas neveikimas vertinamas kaip nesąžiningas elgesys. Taigi sąžiningu gali būti laikomas tas įgijėjas, kuris jam prieinamomis priemonėmis pasidomėjo, ar sandorį ketinantis sudaryti asmuo neturi kreditorių, ar sudarant sandorį nebus pažeisti jų interesai. <...>.“⁶⁸ Kreditoriui remiantis *actio Pauliana* institutu, nuginčijant skolininko sudarytus atlygintinius sandorius, kyla būtinybė įrodyti trečiojo asmens, t. y. pradinio kreditoriaus skolininko, kreditoriaus sąžiningumą. Remiantis aptarta sąžiningumo principo samprata užsienio šalyse, kvestionuotina, ar teismas tinkamai įvardijo šio principo turinį. Privalomai taikant tiek subjektyvų, tiek objektyvų sąžiningumo kriterijus, sutapatinami du visiškai skirtingi šio principo elementai. Jau nurodyta, jog toks sąžiningumo principo aiškinimas neviseškai atitinka jo turinį, suteikiant visišką viršenybę subjektyviajam sąžiningumo principo turiniui, taip neatsižvelgiant į objektyvųjį – t. y. nustatytą apyvartos paprotį, kuris ir formuoja asmens sąžiningumo vertinimą.

Interpretuodamas vartojimo sutarčių reikalavimus, kasacinis teismas nurodo: „Tais atvejais, kai ginčo šalių sudaryta sutartis kvalifikuojama kaip kylanti iš *vartojimo teisinių santykių*, bylą nagrinėjantis teismas visais atvejais sutarties sąlygas *ex officio turi įvertinti pagal CK 6.188 straipsnyje įtvirtintus sąžiningumo kriterijus*.“⁶⁹ Kaip buvo nurodyta, sąžiningumo principas teisminiame procese tam tikrais atvejais suteikia teisę teismui modifikuoti šalių prievoliuosius santykius. Remiantis tokiu kasacinio teismo išaiškinimu, akivaizdu, jog, kilus teisminiam ginčui dėl vartojimo santykių, teismams nustatoma pareiga kiekvieną kartą atsižvelgti į vartotojo interesus. Tokia nuostata grindžiama vartotojo, kaip silpnesnės sandorio šalies, apsaugos praktika. Ji taikant geros praktikos (geros moralės ar papročių) kriterijų, be abejonės, yra protinga ir neatsitiktinai stipresnė šalis visada turi pareigą rūpintis nepažeisti silpnesnės šalies interesų. Kita vertus, diskutuotina, ar visais atvejais vartotojas *a priori* laikytinas silpnesne prievolinio santykio šalimi, palyginus su paslaugas teikiančiu asmeniu. Reikia manyti, kad tam tikrose bylose teismai gali sukurti sąžiningumą pagrindžiančias normas, kurios gintų „stipresnę šalį nuo silpnesnės“.

68 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-15/2010.

69 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-211/2008.

Nagrinėjant sąžiningumo principą prievoliniuose santykiuose, praktikoje neretai susiklosto situacija, kai kyla ginčai dėl kreditavimo sutarties nutraukimo. Kadangi LR CK nenustato specialiųjų kreditavimo sutarties nutraukimo pagrindų, teismų praktikoje dėl esminių kreditavimo sutarčių nuostatų negaliojimo nurodoma: „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išaiškinta, kad kreditavimo sutarties nutraukimą reglamentuojančios sąlygos ta apimtimi, kuria jos suteikia kreditoriui teisę, jei kredito gavėjas sutartyje nustatytais terminais negrąžina bankui bent vienos kredito dalies, nutraukti kreditavimo sutartį ir reikalauti iki sutarties nutraukimo termino suejimo sugrąžinti visą paimtą kreditą, palūkanas, delspinigius bei kitus sutartyje numatytus mokėjimus, *prieštarauja bendriesiems sąžiningumo reikalavimams ir iš esmės pažeidžia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą vartotojo (kredito gavėjo) nenaudai* (CK 6.188 straipsnio 1 ir 2 dalys), todėl pripažintinos negaliojančiomis *ab initio* (CK 6.188 straipsnio 7 dalis).“⁷⁰ Pažymėtina, jog neretai kreditavimo sutartys sudaromos prisijungimo būdu, reiškiančiu, jog kredito davėjas visiškai nulemia sutarties, iš kurios kyla prievoliniai santykiai, turinį, todėl tam tikra teismų praktikos kredito gavėjo „apsauga“ yra visiškai suprantama. Ji atitinka geros praktikos (geros moralės ir papročių) reikalavimą. Atkreiptinas dėmesys, jog pateiktas nesąžiningų kredito sutarties sąlygų išaiškinimas visiškai atitinka jau minėtą Vokietijos teismų suformuotą Vokietijos CK 242 straipsnio aiškinimo praktiką, kurios vienas elementų – teismo teisė pašalinti nesąžiningas sutarčių nuostatas. Be to, minėtoje nutartyje kasacinis teismas rėmėsi tik sąžiningumo principu, kaip teisinės argumentacijos įrankiu. Tai rodo ir funkcionalų sąžiningumo principo taikymą praktikoje – vadovaujantis šiuo principu yra užpildomos legislatyvinės omisijos.

Lietuvos teismų praktikoje itin dažnai kyla ginčų dėl netesybų mažinimo. Nors pagal susiklosčiusią praktiką protingas netesybų (delspinigių) dydis yra 0,02 proc., tačiau tai negali būti laikoma nekintančiu rodikliu, kadangi kiekvienu atveju šalių prievoliniai santykiai turi individualių ypatumų. Lietuvos kasacinio teismo praktikoje pažymima: „teismas, nustatydamas, ar yra pagal CK 6.73 str. ir 6.258 str. straipsnių nuostatas pagrindas pripažinti netesybas neprotingai (aiškiai) didelėmis ir dėl to jas mažinti, ir sprenddamas, iki kokio dydžio jas mažinti, kiekvienu atveju turi vertinti konkrečios bylos aplinkybes (šalių sutartinių santykių pobūdį, ar nebuvo susitarimo taikyti išimtinės arba alternatyvias netesybas, prievolės vertę, prievolės pažeidimo aplinkybes, kreditoriaus patirtų nuostolių dydį ir kt.), *vadovautis teisingumo, protingumo, sąžiningumo principais ir siekti nepažeisti sutarties šalių interesų pusiausvyros*.“⁷¹ Remiantis LAT išaiškinimu akivaizdu, jog netesybų mažinimas yra susijęs su kiekviena atskira situacija. Nurodyti teismo netesybų mažinimo kriterijai yra ne kas kita, kaip sąžiningumo principo praktinis įgyvendinimas vadovaujantis geros praktikos (geros moralės ir papročių) formavimo imperatyvu.

Panašiai galima vertinti ir kitą Lietuvos apeliacinio teismo nutartį, kurioje buvo nagrinėjama ekonominės krizės įtaka prievolės vykdymui ir *rebus sic stantibus* sąlygos

70 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-345/2013.

71 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-294/2011.

taikymo galimybė: „Kasacinio teismo praktikoje taip pat pažymima, kad sutarties šalies finansinės būklės pablogėjimas dėl ekonominės krizės savaime nėra pagrindas taikyti CK 6.204 straipsnio nuostatas; lygiai taip pat konstatavimas, kad ir kita sutarties šalis patyrė neigiamą ekonominės krizės padarinių, nėra pagrindas šio straipsnio netaikyti. *Kiekvienu atveju būtina nagrinėti, ar dėl šios priežasties iš esmės pasikeitė konkrečių sutartinių prievolių pusiausvyra.*“⁷² Nors šioje nutartyje apeliacinės instancijos teismas nustatė, kad apeliantas negrąžino pagal kredito sutartį sutartos skunde nurodytos sumos dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių (objektyviai per trumpo termino projektui išvystyti, finansų krizės bei nekilnojamojo turto sektoriaus kritimo ir pan.), nesudaro teisinio pagrindo pratęsti kredito grąžinimo terminą, galima teigti, jog suformuota praktikos taisyklė, aiškinant ekonominės krizės įtaką privatiems prievoliniams santykiams, kildinama būtent iš sąžiningumo principo (geros moralės ir papročio prasme) taikymo (kaip nurodyta anksčiau, aiškinant Vokietijos CK 242 straipsnį) ir tokia praktika, neabejotina, sustiprins kiekvienos individualios situacijos vertinimą.

Taip pat nagrinėjant netesybų mažinio klausimą nurodoma būtinybė atsižvelgti į tikruosius šalių ketinimus. Konkrečių netesybų mažinimo kriterijų įstatymų leidėjas nenurodo, tačiau, manytina, jog būtent tam tikros teisminės praktikos suformavimas, t. y. atsižvelgimas į rinkos gerus papročius, yra vienas svarbiausių kriterijų. Štai vienoje nutarčių kasacinės instancijos teismas nurodo: „CK 6.73 straipsnio 2 dalyje ir 6.258 straipsnio 3 dalyje yra nustatytas vienas iš sutarties laisvės principo ribojimo pagrindų, jeigu netesybos aiškiai per didelės. Tais atvejais, kai jos yra neproporcingos, jų dydis prieštarauja protingumo, sąžiningumo principams, sąžiningai verslo praktikai ir suteikia galimybę nepagrįstai praturtėti vienai šaliai bei pažeidžia kitos šalies interesus, teismas gali netesybas sumažinti iki protingos sumos, tačiau tik tiek, kad jos netaptų mažesnės už nuostolius, patirtus dėl prievolės neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo <...> taigi teisėjų kolegija pažymi, kad *netesybų dydis yra vertinamoji kategorija, kiekvienoje byloje nustatoma individualiai atsižvelgiant į bylos faktines aplinkybes, įvertinus tikruosius šalių ketinimus sutarties sudarymo metu.*“⁷³ Tačiau atkreiptinas dėmesys į pasirinktą teismo argumentaciją, kurioje minimas tiek sąžiningumo principas, tiek sąžiningo verslo praktika. Kyla klausimas, ar toks teiginys nėra perteklinis, kadangi kyla sąžiningumo principo ir sąžiningos verslo praktikos atribojimo problema. Jau buvo minėta, kad turinngasis sąžiningumo principo turinys suponuoja ne tik tam tikras prievolės šalių teises ir pareigas, bet ir, *inter alia*, gali suformuoti tam tikrą teismų elgesio paprotį.

Apibendrinami pateiktus Lietuvos teismų praktikos pavyzdžius taikant sąžiningumo principą manome, jog teismų argumentacija ir teisės taikymas suformuoja tam tikrus sąžiningumo taikymo atvejus, t. y. nustatomas sąžiningumo principo turinys atskiruose prievoliniuose santykiuose. Manytina, kad tokia praktika galiausiai turėtų virsti dar aiškesniu šio principo taikymu ir suformuoti vokiškoje teisės doktrinoje susistemintas bylų grupes (vok. *Fallgruppen*).

72 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-340/2012.

73 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446/2013.

Išvados

1. Užsienio valstybėse (Vokietijoje, Olandijoje, Kanadoje, Prancūzijoje) sąžiningumo principas prievoliniuose teisiniuose santykiuose laikomas fundamentaliu teisės principu, kurio dėka sutarties dalyviai turi aiškius orientyrus, koku būdu vykdyti sutarties šalių įsipareigojimus, o teismai žino, kaip įsipareigojimų vykdymą teisiškai vertinti. Sutarties šalių sąžiningumą, t. y. jų abipusius įsipareigojimus, determinuoja dorovinės taisyklės, t. y. geri papročiai (geros moralės ir praktikos standartai).

2. Nors sąžiningumo principas prievoliniuose santykiuose Lietuvos civilinėje teisėje ir teisės doktrinoje yra pripažįstamas kaip itin svarbus, nustatant prievolinio teisinio santykio šalių teises ir pareigas, tačiau aiškinant jo turinį yra spragu:

- a) Sąžiningumo principas Lietuvos teisės aktuose ir jo teisinėje doktrinoje nėra apibrėžtai išreiškiamas per dorovines normas, kurias nustato geri papročiai, gera moralė, gera praktika.
- b) Lietuvos teisės aktai ir sąžiningumo principo teisinė doktrina atveria galimybes sąžiningumo principo reikalavimus aiškinti plečiamai, t. y. kaip asmens – prievolinio santykio dalyvio – subjektyvius sprendimus dėl tam tikros informacijos, susijusios su prievoliu santykiu, žinojimo ar nežinojimo ir atveria galimybes nežinojimu piktnaudžiauti.

3. Sąžiningumo principas kai kuriose bylose, nagrinėtose Lietuvos Aukščiausiąjame Teisme, yra interpretuojamas artimai kitų šalių praktikai. Vadovaujantis sąžiningumo principu, kaip nesąžiningi laikomi tokie prievolinio santykio šalių veiksmai, kurie prieštarauja geros praktikos (geros moralės ir papročių) standartams.

Literatūra

- Anglų-lietuvių kalbų žodynas. Sudarytojas Mockus, A. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <<http://www.anglu-lietuviu.com/faith/>>.
- Arlauskas, S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011.
- Arlauskas, S. *Turiningieji teisės pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
- Balčikonis, R. Sąžiningumo principas sutarčių teisėje. *Jurisprudencija*. 2003, 41 (33).
- Balčikonis, R. *Sutarčių vykdymo teisinės problemos: esminis sutarties pažeidimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius, 2004.
- Brosdowski, G. *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Dudenverlag: München-Leipzig-Wien-Zürich, 1989.
- Busch, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law*. Ars Aequi Libri, Nijmegen, 2002.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. redaktorius Keinys, S. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. redaktorius Keinys, S. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Debove-Rey, J. *Le Robert & Cle international Dictionnaire du francais*. CLE International, 1999.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
- Didysis anglų-lietuvių kalbų žodynas*. Sudarytojai Piesarskas, B.; Svecevičius, B. Vilnius: Alma littera, 2010.

- Hart, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997.
- Hartkamp, A. S., et al. *Contract Law in the Netherlands*. Wolters Kluwer, 2011.
- Hegel, G. W. F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: ALK, 2000.
- Kantas, I. *Praktinio proto kritika*. Vilnius: Mintis, 1987.
- Kaufmann, J., et al. *Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtslehre der Gegenwart*. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, eine Marke der Verlagsgruppe, Hamburg, 2011.
- Kvebeko civilinis kodeksas (*Civil Code of Québec*) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ_1991/CCQ1991_A.html>.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-211/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-15/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-294/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2011.
- Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-340/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-345/2013.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-446/2013.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Tesimo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 6 d. nutarimu nr. 177 „Dėl skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimo licencijavimo taisyklių patvirtinimo“ (2004 m. rugpjūčio 31 d. redakcija) patvirtintų skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimo licencijavimo taisyklių (2004 m. rugpjūčio 31 d. redakcija) 34 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 32-1114.
- Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2001.
- Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2001.
- Olandijos Respublikos civilinis kodeksas (*Civil code of the Netherlands*) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <<http://www.dutchcivil-law.com/civilcodegeneral.htm>>.
- Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas*. Sudarytojai Juškienė, A., et al. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.
- Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas (*Code civil*) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-24]. <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>>.
- Schulze, R., et al. *BGB Handkommentar*. Nomos, 2009.
- Vokietijos Aukščiausiojo Teismo 1995 m. kovo 30 d. sprendimas Nr. IX ZR 182/94.
- Vokietijos Respublikos civilinis kodeksas (*Bürgerliches Gesetzbuch*) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <<http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>>.
- Wehrmei, S., et al. *Oxford Advanced learner's dictionary*. Oxford University Press, 2005.
- Weller, M.-P. *Die Vertragstreue*. Mohr Siebeck Tübingen, 2009.
- Zimmermann, R.; Whitaker, S. *Good faith in European Contract law*. Cambridge University Press, 2000.
- Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Terno, Ch. *Vernunft und Gewissen* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <<http://www.terno.de/unterricht/ethik/q2/>>.

Sittengesetz. Wikipedia [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-09-18]. <www.de.wikipedia.org/wiki/Sittengesetz>.

Anotacija. *Straipsnyje, pasitelkiant filosofines išvalgas, siekiama nustatyti sąžiningumo principo prievoliniuose teisiniuose santykiuose turinį. Tinkamai apibrėžus sąžiningumo principo teisinio taikymo sritį, aiškinamasi, kaip jis taikomas kitose valstybėse ir turėtų būti adekvaciai taikomas Lietuvos prievolių teisės institutuose.*

Reikšminiai žodžiai: *prievolių teisė, Civilinis kodeksas, bona fides, sąžiningumo principas.*

THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH IN THE LAW OF OBLIGATIONS

Saulius Arlauskas, Remigijus Jokubauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The authors pay attention to the principle of good faith, which has an exclusive place in the private law in foreign states and Lithuania. This principle takes its beginning in the Roman law and has paramount value in contemporaneous civil law. Obviously, a significant role in defining the content of this principle is played by legal philosophy. Therefore, the article reveals the most important philosophic theories for an appropriate determination of the content of good faith. The abundance of foreign doctrinal practice and a long-termed usage give the evidence of importance and significance of its application. The principle of good faith is explicitly mentioned in a number of civil codes and is being used in judicial decisions. Although, this principle plays a crucial role in the legal practice in Lithuania: it is *expressis verbis* entrenched in the Civil Code of Lithuania and is frequently used by the courts. However, this common civil law principle has not been studied with an appropriate attention. The comprehension of good faith was analyzed by Rolandas Balčikonis in his dissertation “Fundamental breach on contract according to Civil Code of the Republic of Lithuania” and in the Commentary of the Civil Code of the Republic of Lithuania. The principle has not been compared with the application of this principle in the foreign states. The contemporaneous problems of this subject show the fact that the content of this principle changes, according to the alterations of social relations. Moreover, the content of this principle has not been comprehensively defined and the analyses of the judicial practice always have a great importance.*

Keywords: *law of obligations, Civil code, bona fides, principle of good faith.*

Saulius Arlauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto teisės filosofijos profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės filosofija, žmogaus teisės.

Saulius Arlauskas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Legal History, Professor. Research interests: philosophy of law, human rights.

Remigijus Jokubauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto bakalauro studijų studentas. Mokslinių tyrimų kryptys: prievolių teisė, teisės filosofija.

Remigijus Jokubauskas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Bachelor's student. Research interests: law of obligations, philosophy of law.